

ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ФОРМИРАНЕ НА ДЕВИАНТНА ЛИЧНОСТ ПРИ ДЕЦА ОТГЛЕЖДАНИ В РЕЗИДЕНТЕН ТИП СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

Пламена Маркова

Технически университет – Варна, ул. „Студентска“ №1, гр. Варна

**кореспондиращ автор: plamena454@gmail.com*

PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF A DEVIANT PERSONALITY IN CHILDREN RAISED IN A RESIDENTIAL TYPE OF SOCIAL SERVICES

Plamena Markova

Technical University - Varna, str. „Student“ №1, Varna

**Corresponding author: plamena454@gmail.com*

Abstract

Children deprived of parental care are children with specific traumas, different from the traumas and problems of other children, committing anti-social acts and crimes. The reasons for the deviant behavior are multiple and complex, and the difficulty in working with these children arises precisely because the traumas that caused the antisocial behavior are those that represent a great difficulty to work through - mainly because of the fact that deep lacks are found more from early childhood, which practically cannot be compensated for, and because these factors are primary, and the child cannot change his personality alone, since it is in the process of formation. Often these children are diagnosed with antisocial personality disorder, take medication prescribed by a psychiatrist, but the behavior is not corrected.

Keywords: Children, Deviant personality, Residential services

ВЪВЕДЕНИЕ

Започналата през 2010 г. реформа в грижите за деца и по – специално т.нар. деинституционализация и разкриване на алтернативни социални услуги за деца, лишени от родителски грижи и конкретно Центрове за настаняване от семеен тип за деца, доведе до преместване на голям брой деца от Домовете за деца лишени от родителски грижи и настаняването им в новите алтернативни услуги.

Към този момент голям брой от децата, които бяха действащи лица в тази реформа имат натрупан опит от живота в двата типа социални услуги.

Едновременно с това се наблюдава, че голяма част от децата, живеещи в Центрове за настаняване от семеен тип раз-

виват девиантно поведение, извършват противообществени прояви или престъпления.

Същевременно обаче започналата през 2018 г. друга реформа – тази за детско правосъдие доведе до закриване на почти всички интернати за деца с девиантно поведение /към момента в страната функционират един Социално – педагогически интернат в с. Варненци и две възпитателни училища – интернати, едно за момичета в с. Подем и едно за момчета в с. Ракитово/.

В настоящата статия ще разгледаме девиантното поведение при децата, отглеждани в социалните услуги от резидентен тип, проблемите които изграждат децата в ЦНСТ като личности с девиант-

но поведение и възможните решения.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В Центровете за настаняване от семеен тип в нашата страна се отглеждат множество деца с противообществени прояви, девиантно и делинквентно поведение.

Известно е, че много рискови фактори в детството са свързани с бъдещото антисоциално и престъпно поведение на децата.

В научната литература най-често като рисков фактор за развитие на девиантни прояви се разглеждат еднородителски семейства или семейства с нарушено функциониране, бедност, насилие, зависимости, присъди за лишаване от свобода и др.

Какво обаче се случва с децата, при които семейната среда липсва и/или винаги е липсвала, съжителстват с деца в същата ситуация и се отглеждат от възрастни, с които нямат изградена емоционална връзка. В повечето от случаите децата биват настанени в ЦНСТ на по-висока възраст, когато умението за привързване би трябвало вече да се е формирало, но...при тези деца не е, тъй като те обикновено още от най-ранна възраст са отглеждани от много на брой и/или различни хора, били са настанявани в няколко социални услуги /Домове за медико – социални грижи за деца, Приемна грижа, настаняване при близки и роднини, Домове за деца, лишени от родителски грижи/ и разбира се това е довело до пълната липса на умение за дълбоко свързване с някого. Още повече, че децата, които са отглеждани в Домове за деца лишени от родителски грижи са били и жертва на насилие, някои от тях употребяват цигари от 7-8 годишна възраст, а някои употребяват марихуана от 8-10 г.

Поради тези причини, освен че децата нямат изградена връзка с персонала, то те не го приемат и за авторитет. Контролът е занижен, тъй като ЦНСТ е на т. нар. „свободен режим“ на отглеждане,

персоналът няма права да ограничава децата.

При неблагоприятни условия за формиране на личността има несъответствие между нейните характеристики и качества и ценности и норми, приети в обществото. Детето не е адаптирано към социалната среда, в която трябва да живее, да учи, да се реализира и да работи. В този процес е важно да се помогне на децата лишени от родителска грижа и „децата на улицата“ да придобият умения за решаване на социално-битови проблеми, да се научат как да управляват собственото си поведение, да оценяват своите действия и действията на връстниците си, да коригират отношенията. [1]

Проблемите, които възникват се отнасят до формиране на идентичността, непълноценната социализация и наричането от обществото „дете от дом“. Всички тези предпоставки са рисков фактор за развитие на девиантна личност. Разкриват се сериозни проблеми в социализацията, което, от своя страна, оказва влияние върху емоционалното, психическото, физическото и социалното развитие на децата, които се отглеждат в резидентна грижа. [2]

Известно е, че рисковите криминогенни фактори, според произхода си са три вида: макросоциални – с най-слабо отражение – това са най-общо казано процесите в обществото, социално-икономическата ситуация, отношението на обществото към децата и грижата за тях, микросоциални, имащи определящо значение – семейната среда, приятелския кръг, училището и индивидуални – пол, възраст, етнос, здравословно състояние. По – подробно ще се спрем върху микросоциалната среда, която се разглежда в настоящата статия. Микросоциалните фактори имат основно значение за формиране и утвърждаване на отклоненията в поведението на детето. Те определят интензивността и посоката на действие на макросоциалните фактори, обуславят проявлението на някои индивидуални

фактори (пол, възраст, етническа принадлежност) и са източник на част от променливите индивидуални фактори (форми на отрицателно развитие на личността, вкл. особеностите на преживяванията, ценностната система, поведенческите стратегии).

Кризисните моменти в микросоциалната среда обикновено оказват негативно влияние върху психиката на децата, като се поражда тревога и напрежение, насилие, жестокост.

Под влияние на микросоциалната сфера детето изгражда основните възприятия за себе си, другите и света, които влияят на поведението му през целия живот. В нея то се учи да разпознава, интегрира и стабилизира граници за социално приемливо поведение и възпроизвежда поведенчески модели (първо на родителите, впоследствие на учители, роднини, съседи, семейни приятели и други значими фигури, включително връстници).

Изследователите се обединяват около важността на семейството и неговото функциониране, тъй като неговата липса или определени характеристики имат функцията на криминогенни рискови фактори. Тези фактори повлияват негативно върху капацитета на семейството да осигури на подкрепяща среда за детето, подходящи грижи и стимули за развитие. Когато семейството е липсващо, непълно с нарушени функции, рисковете определят лишеност на детето от базисни потребности. [3]

Сред показателите за наличие на депресивни преживявания у децата е проявата на засилена агресия или асоциално поведение, което се явява като компенсаторен механизъм и нужда от помощ. Рисковете в тези случаи са предизвикани от неадекватни реакции – на институции, на авторитети и могат да доведат до развитие на негативни личностови характеристики, които в последствие да бъдат необратими [2]

Изследвания с лица, лишени от свобода показват, че антисоциалното лич-

ностово разстройство и гранично личностово разстройство /което е диагноза при някои от децата, които разглеждаме в статията/ в практиката кореспондира с престъпното поведение и позволяват да се изведат някои основни характеристики на този тип разстройство: боравене с манипулации, лъжи и измами, грубост и невъзможност за преживяване на емпатия, повърхностен афект, слаб контрол на поведението, невъзможност за поемане на отговорност за собствените действия. [3]

Важно е да се отбележи, че формирането на такъв тип поведения се свързва с родителското отхвърляне в ранно детство, липса на любов и непостоянни изисквания. Тези индивидуалните особености се отнасят към първичните фактори, доколкото детето не може само да промени своята личност, която е в процес на оформяне.

В теорията за привързаността на Дж. Боулби, детето в най – ранна възраст се учи да преодолява чувството на тревога, чрез развитие на стабилна емоционална връзка с майката. Боулби провежда изследвания с деца, които нямат възможност да изградят отношения на привързаност /например деца настанени в приюти/. Той установява наличието на критичен период, след който липсата на фигура на привързаност води до необратим ефект върху способността за изграждане отношения на привързаност. Боулби нарича това „интернатна депривация“, като очертава множество негативни последици, най-ярки сред които са девиантните прояви. При недостиг на емоционално присъствие от значими възрастни, детето започва да изпитва тревожност и гняв, характеризира другите като негрижовни и не заслужаващи доверие и разпознава себе си като недостойно за грижи и обич. [4]

Специфика на обкръжаващата среда, в която почти всички около детето са с асоциално поведение

В условия, в които отклонението от нормата е част от груповите правила, то

директно уврежда социализацията на членовете по отделно, тъй като възпроизвеждането му от всеки от тях усилва интегрирането му от останалите.

Поведенческите модели и ценностите, които се прилагат в средата на детето, са много силен фактор за възникване и утвърждаване на отклоненията в поведението. Близко половината от непълнолетните подсъдими по изследвани дела са извършили деянието в съучастие със свой непълнолетен приятел или с пълнолетно лице с престъпно поведение. Във втората хипотеза инициативата и основният престъпен принос принадлежат на пълнолетното лице, към което в някои от случаите детето се е обърнало за съвет и помощ за разрешаване на конкретен проблем [3]

Във възпитателните дела искането за налагане на мярка за изолация често се обосновава с отрицателно повлияване на детето от приятелската му среда, като самото му сближаване с лица с отрицателно поведение се третира като негова противообществена проява. Съдът обичайно отказва да наложи такава възпитателна мярка, когато установи стабилни приятелски връзки с деца без отклонения в поведението. Но какво се случва когато приятелската среда съвпада със семейната и тя се състои от деца с противообществени прояви?! Какво се случва, когато по-голямата част от лицата, с които живее детето са с проблемно поведение?!

Голяма част от наблюдаваната група деца, са деца, които са били отглеждани в Домове за деца, лишени от родителски грижи. Болката и насилието, които са преживели в домовете до голяма степен предопределят отчаянието на децата, провокират недоверие и отчуждаване от обществото, а недоверието, е основен механизъм за формиране на криза на идентичността и предпоставка за девиантни прояви. [2] Част от децата са преживели големи житейски загуби, били са разсиновени, чакали са майка им да ги вземе, но не се е случило, чакали са да

бъдат осиновени, но и това не се е случило.

За да се развие девиантно поведение, детето трябва да е подложено на определени фактори. Важното при тези деца е, че те са изложени не на един, не на два, а на множество фактори, които водят детето по пътя на противообществените прояви и престъпното поведение.

Допълнително, проучванията показват, че много често децата с отклоняващо поведение са обект на такова поведение от околните – подигравки, тормоз, насилие, отхвърляне, изолиране. Самите деца, лишени от родителски грижи споделят „не искам да знаят, че съм от дом“, „ако разберат, че съм от дом веднага ще си променят отношението към мен“, когато става дума за ново училище, работа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В основата на проблемното, престъпното, девиантното поведение, което проявяват децата, лишени от родителски грижи стоят болката, мъката, тъгата от преживените загуби и отхвърляне – а те са много. Заблудата, че когато днес си заобичал някого той ще остане с теб, защото „утре“ се озоваваш при някой друг, след това при трети...

Болката от това, че майка ти не желае да полага грижи за теб...или поне ти така си мислиш, или просто така са ти казвали. Тъгата от това, че никой не те иска и ти си сам...Липсата на човек, който да ти звънне когато закъсняваш и да ти каже „тревожа се за теб, къде си?...“ Прикоснението от това „когато стана на 18 години къде ще съм“.

Работата с тези деца е трудна и изисква множество познания, но най – много изисква голямо разбиране и съпреживяване на житейският път.

Повечето от децата, макар и големи не могат да назоват чувствата си, не могат да определят защо продължават да извършват престъпления, въпреки че знаят и усещат, че това не им носи нищо позитивно.

Видът на проявите е изключително разнообразен, за да е възможно определеното поведение да се обясни с конкретен фактор. Поради тази причина се налага извода, че тези деца са изложени на множество фактори, провокиращи девиантно поведение.

Наблюденията показват нуждата от близост със значим възрастен. Нуждата от вяра в бъдещето, нуждата от някого който да се интересува точно „ти“ как си, а не „как сте всички“.

Основни проблемни области

Към момента няма цялостна система от мерки, която да включва защита на правата, свободите и законните интереси на децата, лишени от родителски грижи, осигуряващи удобни условия за тяхното обучение и възпитание; не е развита социална образователни и рехабилитационни програми за непълнолетни, които по различни причини са в сферата на правосъдието, превантивни и образователни програми; липсват целеви социални услуги за превенция на децата престъпления и противоправно поведение.

Персоналът, работещ в социалните услуги от резидентен тип не е обучен за работа с деца с девиантно поведение. Още повече, че супервизиите са рядко срещани. Текуществото на пряко ангажираният персонал – детегледачи е много голямо, което още повече затруднява работата по преодоляване на отклоняващото се поведение.

Липсват специализирани услуги от резидентен тип за деца с такъв тип проблеми.

Препоръки

Прилагане на подходът позитивна поведенческа подкрепа, който използва три групи стратегии: подкрепа на желаното поведение, подкрепа на заместващото поведение и придобиване на умения. Подходът се разглежда основно като поведенчески, но голяма част от авторите обръщат внимание на цялостният му възпитателен характер. [5]

Разработване на програми за работа с деца, лишени от родителски грижи и девиантно поведение, включващи задължително менторство. Менторство, защото в децата се наблюдава голяма потребност от човек, който да общува само с конкретното дете, да се вълнува, да помага и да се интересува от него.

Обучения насочени, към специалистите работещи с деца, лишени от родителски грижи, с необходимост към конкретна насоченост за деца с девиантно поведение, тъй като липсата на подход и разбиране за травмите е основен проблем.

Прилагане на метода на динамично интервю с позитивна рефлексия, за да бъдат очертани силните страни на детето и то да ги разбере за себе си. [6]

Разкриване на специализирани услуги от резидентен тип за деца, лишени от родителски грижи и едновременно с девиантно поведение.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Sydorenko., V, Kovalchuk., A, Creating a safe educational environment for children deprived of parental care: pedagogical and socio-legal aspects, Asia life sciences, Supplement 21(1), The Asian International Journal of Life Sciences, 2019 1-10
- [2] Keranova, D., Otvyd legitimnostta., Predpostavki I deficit za formirane na deviantna identichnost na deca ot socialni domove., Problemi na postmodernostta, Tom I, Broi I, 2011, 157 -179
- [3] Pushkarova, I., Petrunov, D., Kirilov, G., Haralampiev, K., Rskovi kriminogenni I viktimgenni faktori pri decata., Syuz na sydiite v Bulagaria, Sofia, 2010, 40-80.
- [4] Bowlby, J. Clinical Application of Attachment Theory. 1998, 71.
- [5] Ranev., A., Pozitivno vyzpitanie I povedencheska promyana, Rabota s deca s predizvikatelno povedenie, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofia, 2022, 9-13.
- [6] Markova., G., Pozitivna refleksya v socialnata sfera. Zashto, kak I do kyde?, New bulgarian university Nov, Sofia, 2021 г., 119.